مشتوومڕ لەسەر جەوهەری فەلسەفەی ئیسلامی.. نووسینی: دڵشاد کاوانی

پوختە

لەم بابەتەدا سەرنجەکان لەسەر فەلسەفەی ئیسلامی دەخرێنەڕوو، مشتومڕ و ناکۆکی لەسەر جەوهەری فەلسەفەی ئیسلامی و دەستەواژەی فەلسەفەی ئیسلامی دەخەینە بەر باس. هەروەها “فەلسەفەی ئیسلامی ئایە عەقیدەی ئیسلامییە یان تێگەیشتنی فەلسەفییە؟” مەبەست لە فەلسەفەی ئیسلامی چییە؟ پەیوەندی فەلسەفەی ئیسلامی و ئیسلام چییە؟ فەیلەسووفە ئیسلامییەکان کێن؟ هەوڵدان بۆ دۆزینەوەی وەڵامی پرسیارەکانی وەک… وشەی سەرەکی: فەلسەفە، فەلسەفەی ئیسلامی، زاراوەی فەلسەفی، فەیلەسووف. ڕوون دەکەینەوە.

جەوهەری فەلسەفەی ئیسلامی

فەلسەفەی ئیسلامی بەشێکە لەو گەنجینەیەی فەلسەفە و حیکمەت، کە موسڵمانان پێشکەشی جیهانی دەکەن. بە واتایەکی تر فەلسەفەی ئیسلامی ناوی گشتی چەمکە فەلسەفییەکانی بیرمەندانی موسڵمانە و هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ فەلسەفەکانی تری دا نییە. چونکە فەیلەسووفە موسڵمانەکان بە دەستەواژەی فەلسەفەی ئیسلامی ناویان بردووە بەو چەمک و بوارانەی لێکۆڵینەوە کە پێشکەشیان کردووە وەک ئەوەی ئەمڕۆ ئێمە دەیکەین؛ ئەگەرچی لای هەندێک بیرمەندانی ئیسلامی فەلسەفە وەک زاراوە، بەکارنەبراوە. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە هەر لەسەرەتاوە پێیان وابووە کە خەریکی دروستکردنی فەلسەفیین؛ چونکە ئەوان حەقیقەتەکانی فەلسەفە و ئەو حەقیقەتانەی کە بۆ مرۆڤ ئاشکرا دەکران، بە هەمان ڕاستیان دەزانی. بەم مانایە، دەستەواژەی فەلسەفە لە فەلسەفەی ئیسلامیدا ئاماژەیە بە چەمکی فەلسەفە بە مانا ڕەهاکەی. هیچ جیاوازییەکی نییە لەگەڵ فەلسەفەی یۆنانی، میسری، هیندی و هیتی تا دوایی. زاراوەی فەلسەفی لەم فەلسەفانەدا گوزارشت لە هەر چەمکێک دەکات زاراوەی فەلسەفی لە فەلسەفەی ئیسلامیدا هەمان چەمک دەربڕێت و لە ڕووی بابەت و میتۆدەوە جیاوازی نییە.

فەلسەفەکان بە هۆی کاریگەری کەشە ئایینی و سیاسی و کۆمەڵایەتییەکان بە پێی جوگرافیا و ناوچەکانی تیایدا خەسڵەت و

تایبەتمەندی جیاوازیان دەبێت، هەرچەندە فەلسەفەی ئیسلامی بە مانای ڕەهای فەلسەفە هەمان ڕێچکەی فەلسەفەکانی ترە، بەڵام جیاوازە لە فەلسەفەکانی تر لە ڕووی تایبەتمەندی و دەڕبڕینەوەیە. بۆ ئەوەی نموونەیەکی سادە بھێنینەوە، فەلسەفەی ئیسلامی هەڵوێستێکی ئەرێنی لەسەر پرسی ئایین و فەلسەفە، مەعریفە و ئایین هەیە و لەجیاتی ململانێی نێوان ئایین و مەعریفە، یان ئایین و فەلسەفە، پەیوەندی نێوان ئایین و فەلسەفەی زۆر نزیکە، وەک ئیبن ڕوشدی ئەندەلوسی دەڵێت: “دین و فەلسەفە هەردووکیان لە شیرن” ئەوە برایە.

هەموومان ئەوە دەزانین لە مێژووی فەلسەفەدا کاتێک فەلسەفەکان ناوی دەهێنرێن لەسەر چەندین فاکتەری وەک ناوی شوێنێکی جوگرافی، ناوی نەتەوەیەک، ناوی ئایینێک، ناوی تاکێک و هتد. هەروەها ناوی فەلسەفەی ئایینی لە ناوی ئایینەوە هەڵێنجراوە و ناونراوە، یاخود وەک قوتابخانەکانی دیکە بە تاکی بیرمەندەوە دەناسڕێت “فەلسەفەی ئەلفارەبی، فەلسەفەی ئیبن سینا”. واتە دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” زاراوەیەکی هاوشێوەی ئەو زاراوانەی سەرەوەیە و دەکرێت بڵێین ناوێکە کە بۆ کۆکردنەوەی بیرۆکەی فەلسەفی فەیلەسووفە موسڵمانەکان، کە لە کولتووری ئیسلامی و جوگرافیای ئیسلامیدا ژیاون.

مشتومڕی جیاواز سەبارەت بە زاراوەی “فەلسەفەی ئیسلامی”.

لە فەرهەنگی ئیسلامی سەدەی ناوەڕاست و جوگرافیای ئیسلامیدا چەمکی حیکمەت بە هەمان مانای چەمکی فەلسەفە بەکارهێنراوە، هەرچەندە فەیلەسووف و نووس□□ران لە زۆربەی بەرهەمەکاندا دەستەواژەی “فەلسەفە”یان بە حیکمەت یان دەستەواژەی “ویزم” دەربڕیوە، بەڵام پرسیارێکە لە ناونانی سیستەمێک یان کۆمەڵە بیرۆکەیەک کە لە وڵاتانی ئیسلامی لە دوای سەدەکانی ناوەڕاست و سەردەمی عوسمانییەوە سەریان هەڵداوە، بۆچوون و مشتومڕی جۆراوجۆر سەریان هەڵداوە و هەوڵد□دین لە خوارەوە کورتیان بکەینەوە.

زاراوەی فەلسەفەی ئیسلامی دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای سەدەی نۆزدەهەم، سەرەتا لە ڕۆژهەڵاتناسەکانەوە دەستی پێکرد کە هەوڵیان دەدا لە ئیسلام تێبگەن. مشتومڕە سەرەکییەکانی ناونانی سیستەمەکانی بیرکردنەوەیە، کە بیرمەندانی موسڵمان پێشنیاریان کردووە بریتین لە “فەلسەفەی ئیسلامی”، “فەلسەفەی عەرەبی”، “فەلسەفەی عەرەبی”، “فەلسەفەی موسڵمان”، “فەلسەفەی ئیسلامی”، “فەلسەفە لە ئیسلامدا”، “فەلسەفەی ئیسلامی عەرەبی” ، “فەلسەفەی ئیسلامی ڕۆژهەڵاتی”.
ستێنبێرگن، کرامر، تەها حوسێن و مەحمود ئەلحودەیری لەو کەسانەن

کە پێشنیار و پێداگری لەسەر ناونانی ئەو بیرەکانە دەکەن کە لە ئەنجامی بزووتنەوەی کولتووری و فەلسەفی ئیسلامی لە ژێر ناوی “فەلسەفەی عەرەبی” سەریان هەڵداوە. هۆکاری ناونانی ئەوان بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە فەلسەفەی ئیسلامی بە زمانی عەرەبی نووسراوە. بەم شێوەیە لای ئەوان هەرکەسێک فەلسەفەی عەرەبی بنووسێت، جا موسڵمان بێت، چ مەسیحی بێت، یان جوولەکە، بەو کەسانە دادەنرێت کە بەشدارن لە دروستکردنی “فەلسەفەی عەرەبی”. ئەو زانایانەی کە دژایەتی زاراوەی “فەلسەفەی عەرەبی” دەکەن، پرسگەلێکی وەک ئەوەی کە فارابی یەکێک لە دامەزرێنەرانی فەلسەفەی ئیسلامی تورک بووە و ئیبن سینا فارس بووە، ئەم بۆچونە دەوروژێنن بە تایبەتی بۆچوون هەیە کە ناسیۆنالیزمی نووسەرانی عەرەبی وەک تەها حوسەین بووە هۆی ئەوەی کە فەلسەفەی ئیسلامی ناوی “فەلسەفەی عەرەبی” هەڵبگرێت.

جگە لەمەش، کەسانێک هەن کە دژایەتی دەستەواژەی “فەلسەفەی عەرەبی” دەکەن و بە فەلسەفەی ئیسلامی یان “فەلسەفەی موسڵمان” ناوی دەبەن، لەوانە مێژوونووسانی فەلسەفەی ئیسلامی وەک هێنری کۆربین و مەجید فەخری، کە بۆ ئەوان گرنگ نییە فەلسەفەکە بە چ زمانێکە لە… هەرچەندە زۆربەی دەقە فەلسەفییەکان بە زمانی عەرەبی نووسراون، بەڵام ئاماژەی بە بوونی زۆرێک لە دەقی فەلسەفی بە زمانی تورکی و فارسیش کردووە و پێی وایە کە گونجاوترین زاراوە فەلسەفەی ئیسلامییە و ئەم فەلسەفە تەنیا فەلسەفەی فەیلەسووفە موسڵمانەکان دەگرێتەوە، هەرچەندە فەیلەسووفی جوولەکە و مەسیحی کە لە جیهانی ئیسلامیدا ژیاون بە زمانی عەرەبی نووسیوویانە. ئەو دەقە فەلسەفیانەی کە هەیە جەخت لەوە دەکەنەوە کە نەشیاوە هەڵگری ئایینی جیواز لە نێو فەلسەفەی ئیسلامیدا هەژمار بکرێن. تەنانەت ئەگەر ناوی “فەلسەفەی ئیسلامی تورک، یان فارس و هند”یش بێت، هەر فەلسەفەکە دەگەڕێنرێتەوە بۆ موسڵمانانی نەتەوەکان، چەمکێکی پێچەوانەی واقیع و پراکتیکیش دروست دەبێت. بە پێی ڕوانگەیەکی تر، دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی” ناتوانێت مانای تەواوی چەمکی فەلسەفە لە دەستەواژەی “فەلسەفەی ئیسلامی”دا بە گشتی بدات، هەروەها ناتوانێت گوزارشت لە فەلسەفەیەکی ڕەها بکات.

زانایانی وەک القیتفی، ئیبن ئوسەیبە، بەیحاقی و ئەلئیلشتانی، لە مێژوونووسە کلاسیکییەکانی موسڵمانانی تەزکیردا، فەیلەسووفەکانیان بە “الفلەسیفەت الاسلامیە” و “فەلسیفەتول ئیسلام” ناوبردووە، کە بە واتای “فەیلەسووفە ئیسلامییەکان” دێت. هەر لەبەر ئەم هۆکارەش گونجاوترە فەلسەفەی ئەو فەیلەسووفانەی باوەڕیان بە ئیسلام هەیە،

بەبێ گوێدانە وڵات و زمان، یان نەتەوە، لە ژێر پەلی "فەلسەفەی ئیسلامی"دا وەک فەیلەسووفی ئیسلامی پۆڵین بکرێت. لە لایەکی ترەوە فەلسەفەی فەیلەسووف و بیرمەندانی موسڵمان ناوی "فەلسەفەی ئیسلامی"یان پێدەدرێت، دەچێتە خزمەتی دەوڵەمەندکردنی فەلسەفەی جیهانی ئیسلامییەوە.

دەستەواژەی "فەلسەفەی ئیسلامی" بە شێوەیەکی بەرفراوان لە وڵاتانی وەک هیندستان، ئێران، پاکستان، تورکیا بەکاردێت و هەروەها مێژوونووسانی فەلسەفی میسری وەک ئەهوانی و ئیبراهیم مەدکور، بەرهەم و بابەتەکانیان سەبارەت بە لێکۆڵینەوەی فەلسەفی لە جیهانی سەدەی ناوەڕاستی ئیسلامیدا بە "فەلسەفەی ئیسلامی" ناوزەد کردووە " یان ناویان لێنراوە "فەلسەفەی ئیسلامی" لە بەرهەمەکانیاندا. " ئەو زاراوەیەیان بە بەکارهێناوە. بەکارهێنانی دەستەواژەی "فەلسەفەی ئیسلامی" بە قۆناغەکانی دوای پچڕانی یەکڕیزی سیاسی موسڵمانان وازی لێهێنرا و هەر جوگرافیایەک دەستی کرد بە ناونانی ئەو بیرۆکە فەلسەفی و چەمکە فەلسەفیانەی کە لەناو ئەواندا سەریان هەڵدا بە ناوی ناوچەیی گۆڕدرا. نموونەی فەلسەفەی میسری، فەلسەفەی ئێرانی، فەلسەفەی هیندی، تورکی. هەندێک کێشە، وەک ناسیۆنالیزمی مۆدێرن و تایفەگەری، وایکردووە فەلسەفەکانی گەلانی ئیسلامی بە ناوی قەومی و جوگرافیای خۆیانەوە ناوزەد بکرێن. بەڵام فەلسەفەی بیرمەندانی موسڵمانی ئەمڕۆ یان ئەو کۆمەڵە فەلسەفانەی کە لەناو گەلانی ئیسلامیدا سەرهەڵدەدەن، نەک هەر ڕاستن کە بە "فەلسەفەی ئیسلامی مۆدێرن" یان "فەلسەفەی ئیسلامی" بە گشتی ناوببرێن، بەڵکو لە ڕوانگەی پەرەپێدانی بەرهەمەکەوە لە دووبارە دروستکردنەوە و زیندووکردنەوەی چەمک و سیستەمی بیرکردنەوەی ئیسلامی ڕۆڵێکی گرنگی تایبەت دەگێڕێت.

پەیوەندی فەلسەفەی ئیسلامی بە ئیسلامەوە

سەبارەت بە دەستەواژەی ئیسلام لە زاراوەی "فەلسەفەی ئیسلامی"دا بۆچوونی جیاواز هەیە، هەندێک لە نووسەرانی وەک هێنری کۆربینیش قورئان بە سەرچاوەی سەرەکی فەلسەفەی ئیسلامی دەزانن، دەڵێن کە زۆربەی ئیلهامەکانی لە قورئانەوە وەرگرتووە. یان وەک ئان. لای. ئەو وەک جوولەکە، جولەکەیەک یان مەسیحییەک، هەرچەندە بەرهەمی فەلسەفی عەرەبی بنووسێت، بە فەیلەسووف نازانرێت. لە بەرئەوەی فەلسەفەی ئیسلامی پەیوەندییەکی بەهێزی لەگەڵ ئیسلامدا هەیە، نەشیاو ناموسوڵمانەکان بخرێتە ناو پەلی فەلسەفەی ئیسلامییەوە، چونکە ئەوان لە دروستکردنی فەلسەفی خۆیاندا سەرچاوە ئیسلامییەکان

بەکارناهێنن.

بەگوێرەی ڕوانگەیەکی تر، "فەلسەفەی ئیسلامی" بە ئیسلام تێدەگەین و بە پێی ئەم بۆچوونەش فەلسەفەی ئیسلامی بریتییە لە شیکردنەوەی فەلسەفیی ئەو مانایانەی لە قورئان و فەرموودە دەرهێنراون یان خستنەڕووی فەلسەفەی قورئان و فەرموودەیە، بە جۆرێکی دیکە واتە ڕۆحی قورئان و فەرموودەیە. بە ئەوانەی فەلسەفەی ئیسلامی وەک فەلسەفەی ئیسلام یان وەک ئایین سەریهەڵدا. نەیارانی ئەم بۆچوونە دەڵێن، ئیسلام فەلسەفە نییە، و مەبەست لە فەلسەفەی ئیسلامی ئەوە نییە فەلسەفەی ئیسلام بێت وەک ئایین، بەڵکو "فەلسەفەی کولتووری ئیسلامی" یە بە مانای سەرچاوە و سەربەخۆییەکەی.

قبوڵکراوترین ڕوانگەی ئەو بۆچوونانەی سەرەوە ئەوەیە: "فەلسەفەی ئیسلامی" ئەو بۆچوونە فەلسەفیانەیە کە فەیلەسووفە موسڵمانەکان لەسەر پرسە فەلسەفییەکان دەریدەبڕن، فەلسەفەی ئیسلامیش وەک فەلسەفەکانی تر چەمکێکی فەلسەفی بە مانایەکی ڕەها ڕوون دەکاتەوە.

مانای گشتی فەلسەفەی ئیسلامی

ئەگەر تەماشای تەفسیری مێژوونووسە فەلسەفییە موسڵمانەکانی وەک ئیبن نەدیم و القیتفی و ئیبن ئەبی ئوسەیبیعە بکەین، ئەو ڕوانگە فەلسەفییەی کە بە دەستەواژەی "فەلسەفەی ئیسلامی" خستووەتە ڕوو، لەسەر بنەمای ناوی فەیلەسووفە موسڵمانەکانە کە لە ژێر کاریگەری ئەرستۆ و ئەفلاتون بوون، وەک کیندی و فارابی و ئیبن سینا، لە بابەتەکانی فەیلەسووفانی ئیسلامیدا، ڕاستتر دەبێت، بڵێین بۆچوونەکان مەبەستن. بەڵام بەم شێوەیە، زانستە بنەڕەتییەکانی وەک کەلام، سۆفیزم و فیقهی ئیسلامی که دەستکەوتێکی گرنگی مێژووی فیکری ئیسلامین، له فەلسەفەی ئیسلامی دوور دەخرێنەوه .

مێژوونووسانی هاوچەرخی فەلسەفە وەک هێنری کۆربەن و ئەلقودەیری و ئیبراهیم مەدکور باسیان لەوە کردووە کە فەلسەفەی ئیسلامی دەبێ فەلسەفەی ئیسلامی و عیرفان و فیقهی ئیسلامی لەخۆ بگرێت، دەتوانین بە شێوەیەکی بەرفراوان ئەم ئارگیومێنتە بە دوو لق دابەش بکەین.
یەکەم: فەلسەفەی ئیسلامی فەلسەفە بە مانا ڕەهاکە دەگرێتەوە، واتە ئەو سیستەمە فەلسەفییەی کە زانایانی موسڵمان پێشنیاریان کردووە.
دووەم: فەلسەفەی ئیسلامی فەلسەفەی ڕەها و کەلام و عیرفان و زانستە ئیسلامییەکانی تر لەخۆ دەگرێت. ڕوانگەی دووەم لە سرووشتی گەنجینەیەکی و کۆکردنەوەی داتا و زانیارییە کە لە دەوری هەشی

ئیسلامی و تەگەیشتنی ئیسلامی کەکراونەتەوە و بەچوونێکە لە لایەن بەشێک لە مەژووونووسانی فەلسەفەی ئیسلامییەوە پشتیوانی لێکراوە. لە خوارەوە با پۆلێنکردن یان جۆرەکانی فەیلەسووفی ئیسلامی جیا بکەینەوە، لەوانە ڕوانگەی دووەم بە گشتی و ڕوانگەی یەکەم بە تایبەتی؛ هەروەها با ڕوون بکەینەوە کە کام گروپی ڕەوتی فەلسەفی ئیسلامی لەسەر ڕوانگەی دووەم دامەزراون.

فەیلەسووفانی ئیسلامی

١- ڕەوتی فەلسەفە (فەیلەسووفان) : ئەم ڕەوتە دابەش دەبێت بەسەر گروپە جیاوازەکاندا لەوانە مەششاییەکان و ئیخوان سەفا و ئیشراقی و گروپەکانی تر.
٢- موتەکلیمون (ئەهلی کەلام): لە چەمکی موعتەزیلە و ئەشعەری و ماترودی دروست دەبن. نووسەران وەک فەیلەسووفەکان بیرمەندن کە لەسەر تەواوی بوارەکانی فەلسەفەی سەرەکی دەنووسن، وەک زانین، بوون، گەردوون و بەهاکان.
٣- موتەسەویفون (ئەهلی تەسەوف): یەکێکە لە گرنگترین بزووتنەوە فەلسەفییەکان لە جیهانی ئیسلامدا، بە فەلسەفەی تەسەوفیش ناودەبرێت. بزووتنەوەیەکی فەلسەفی ئیسلامی گرنگە کە لە دەوری فەلسەفەی وەحدەت الجود (یەکێتی بوون)ی ئیبن عەرەبی دابەش بووە بەسەر گروپە جۆراوجۆرەکاندا و بە کارە بەرفراوانەکانی لە بوارەکانی مەعریفە، بوون، گەردوون، فەلسەفەی مرۆڤ و… فەلسەفەی ئەخلاقی.
٤- زانایانی فیقهی (فیقه ناسانی ئیسلامی): ئەوان دامەزرێنەری فیقه، یان زانستی یاسایین له فەرهەنگی زانستی ئیسلامیدا، هەروەها ئەوانەن له ئه نجامی به کارهێنانی عەقڵ سەبارەت به کێشه کردارییەکان تیۆری دروست دەکەن. لە ئەنجامی خستنەڕووی چەندین تیۆری لە بوارەکانی فەلسەفەی یاسا، فەلسەفەی لێکدانەوە، فەلسەفەی ئەخلاق، فەلسەفەی مەعریفە، قوتابخانەی فیقهی وەک حەنەفی و شافیعی و مالیکی و حەنبەلیزم سەریان هەڵداوە و دەتوانین وەک قوتابخانەی تایبەت بانگەشەی بۆ بکەین، چونکە ئەوانیش تیۆریست نووسەکانی ئیسلامین. بەڵام تا ئەمڕۆ لێکۆڵینەوەیەکی ورد لەسەر تەواوینه فەلسەفییەکانیان کەم تا زۆر وەک قوتابخانەی فەلسەفیی لایان لێ نەکراوەتەوە و ماوەتەوە بەجێین، تەنیا وەک ڕەچەکێکی فیقهی ماونەتەوە، ئەوە ئەرکی توێژەران و پسپۆڕانی زانسته فەلسەفییەکانە لێکۆڵینەوەیان لەبارەیانەوە بکەن.
٥- زمانناسان: دامەزرێنەری نەحوی (ڕێزمان) و بەلاغەت (جوانکاری) زمانن لە جیهانی ئیسلامدا، ئەو بیرمەند و فەیلەسووفانەن کە بە

گۆڕان بە دوای پرسەکانی وەک پەیوەندی نێوان زمان و عەقڵ، زمان و لۆژیک، و زمان و مانا وەن.

ئەنجام

بە کورتی "فەلسەفەی ئیسلامی" ناوی سیستەمێکی بیرێکە و ئەو فەلسەفەیە لەسەر بنەمای چەمکی ئیسلامی و لەسەر بنەمای بیرۆکەی فەیلەسووفانی پێش ئیسلام بەتایبەتی ئەفلاتون و ئەرستۆ، سەری هەڵداوە. چونکە گۆڕانە بە دوای زانین و زانست زانستە مەعریفییە لێکنەدراوەکان لەڕابردوو و ئێستا و داهاتوودا. سڕینەوە و نەفی کردنی فەلسەفە لە ئیسلامدا، لەناوبردنی ڕابردووە و لەناوبردنی زانست و مێژووە، ئەمەش پێچەوانەی ڕێزگرتنی ئیسلامە بە ڕۆح و مەعریفە، و مەترسیدارە بۆ کوشتنی ئەزموونی حیکمەت و ئەزموونی بیری ئیسلامیی. کەواتە فەلسەفەی ئیسلامی هەم سیستەمێکی بیرکردنەوەی ئەزموونییە، کە بە ئەزموونی ڕابردوو پەرەی پێ دراوە و هەم ڕۆحی تێگەیشتنی وەحییە لە ئیسلام.

سەرچاوەکان

عەرەبی

- عنوان الكتاب: الفلسفة الإسلامية. المؤلف: الشيخ كامل محمد محمد عويضة. الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى 1995 م.
- عنوان الكتاب: معجم مصطلحات الفلسفة في النقد والبلاغة العربيين. المؤلف : سلام أحمد إدريسو. الناشر : عالم الكتب الحديث. الطبعة : 2015.
- عنوان الكتاب : تهافت الفلاسفة. المؤلف : أبو حامد الغزالي. الناشر : دار كيرانيس للطباعة والنشر. الطبعة : 2014. الصفحات : 335. المجلدات : 1.
- كتاب الفلسفة والدين في مدينة الفارابي الفاضلة. المؤلف: دكتورعزمي طه السيد أحمد. دار النشر: عالم الكتب الحديث. سنة النشر : 2015. عدد الصفحات : 185.

فارسی

- کتاب فلسفه اسلامی از الف تا ی. نویسنده: پیتر اس گراف پیتر اس گراف. مترجم : سعید شفیعی. انتشارات: مولی. تعداد صفحه : 192. سال انتشار. شمسی : 1400. سال انتشار میلادی : 2007.

سری چاپ : 3.
- کتاب تاریخ فلسفه اسلامی. از آغاز تا درگذشت ابن رشد ـ نویسنده : سیدحسین نصر، عثمان یحیی ، هانری کوربن. مترجم : سیداسدالله مبشری. ناشر: فیدی‌پلاس. سن: ۱۳۸۸.
ئینگلیزی
- History of Islamic Philosophy. Edited By Oliver Leaman, Seyyed Hossein Nasr. Copyright 2001.
- The Biographical Encyclopedia of Islamic Philosophy. Oliver Leaman (Anthology Editor). 2008. https://www.routledge.com/.